

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam és Jogtudományi Kar
Politikatudományi Doktori Iskola

Ferencz Gábor

Populizmus a nemzetállamon túl: inter- és transznacionális diskurzusok

A doktori értekezés tézisei

Témavezető: dr. Antal Attila egyetemi docens

Budapest, 2026

Tartalomjegyzék

A doktori értekezés témája és célkitűzései.....	3
Módszertani áttekintés.....	5
A kutatás főbb eredményei.....	7
A populista logika eltérő mintázatai.....	7
Inter- és transznacionális politikai alany.....	7
A populista artikuláció tartalmi dimenziói: a (poszt)demokrácia kérdése.....	8
Kihívás a liberális nemzetközi renddel szemben.....	9
A legfontosabb következtetések.....	10
Hivatkozások.....	12
A doktori értekezés témájához kapcsolódó konferencia-előadások és publikációk.....	14
Konferencia-előadások.....	14
Publikációk.....	15

A doktori értekezés témája és célkitűzései

Az elmúlt évtizedekben egymástól eltérő politikai és regionális kontextusban jelentek meg olyan mozgalmak, pártok és politikai vezetők, amelyek éles határvonalakat húznak hatalmon lévők és az általuk meghatározott „nép” közé. Miközben a populizmus globális jelenséggé vált, részben át is alakult, így korábban kevésbé nyilvánvaló vonásai váltak láthatóvá. Amíg a kétezres évek elején még számos kutató a nacionalizmus kérdésköréhez kapcsolta, a közelmúlt politikai folyamatai arra világítanak rá, hogy a populizmus nem korlátozódik a nemzetállam kereteire. A populista diskurzusok jelen vannak a nemzetközi politikai térben, ahol határokon átívelő politikai közösségeket és cselekvési horizontokat hoznak létre. A doktori értekezés ezen folyamatok feltárására és értelmezésére vállalkozik.

Miközben az összehasonlító politikatudomány elsősorban a populizmus és a politikai rendszerek kölcsönhatására összpontosított, a nemzetközi kapcsolatok kutatásából viszont hiányzott a populizmus tematikája, ezért a jelenség nemzetközi dimenziója hosszú ideig háttérben maradt. Az utóbbi években több jelentős tanulmány született, amelyek a populizmus és a nemzetközi politikai folyamatok kölcsönhatására irányítják a figyelmet (McDonnell–Werner, 2019; Stengel et al., 2019; Verbeek–Zaslove, 2017; Zienkowski–Breeze, 2019). A kutatók zöme a populizmust ideológiaként és/vagy politikai stratégiaként értelmezi (Aslanidis, 2017; Rueda, 2021). Ezekben a megközelítésekben viszont „a nép” és „az elit” kategóriái többnyire adottként jelennek meg, így nem alkalmasak annak magyarázatára, hogy a populizmus miként válik a politikai közösségképzés, valamint a hegemonia újrendezésének eszközévé, ami munkám egyik legfontosabb célkitűzése. Különösen ritkák azok az elemzések, amelyek eltérő ideológiai háttérű populista kezdeményezéseket hasonlítanak össze azonos elméleti és módszertani keretben, jóllehet ezeknek a különbségeknek a feltárása nélkülözhetetlen a populizmus nemzetközi politikai jelentőségének megértéséhez (Wojczewski, 2023: 2–5).

A disszertáció elméleti kiindulópontja, hogy a populizmus nem politikai stratégia és nem is ideológia, hanem *politikai logika*. Éppen ezért nem a tartalma, hanem a heterogén követeléseket egyetlen jelölőláncolatba sűrítő formája révén határozható meg (Laclau, 2011). A populizmus a társadalmi antagonizmusokat az alárendelt „nép” és a hatalmat illegitim módon birtokló „elit” dichotómiájába sűríti, ezáltal jelöli ki a politikai közösség határait. A populizmus fogalma a politikai közösségképzés üres formájára vonatkozik, szerkezetét „a nép” és „az elit” vertikális ellentéte határozza meg a szerkezetét (Vulović–Palonen, 2023). Középpontjában az alávetett helyzetű „nép” üres jelölője áll (De Cleen–Stavrakakis, 2017). Ez az ellentét eltérő tartalmakkal

telítődhet, amelyeket az empirikus elemzés során szükséges elkülöníteni. A populizmus nemzetén túli megnyilvánulásainak középpontjában „a nép” konstrukciója játszik kulcsszerepet. Az internacionális populizmus esetében a politikai alany továbbra is alapvetően nemzeti keretek között konstituálódik, illetve a nemzetállam a politika alakításának legfontosabb arénája marad. A transznacionális populizmus viszont nemcsak a politikai közösség határait gondolja újra, hanem a politika alapvető színterét is a nemzetek feletti formában képzelel.

Ernesto Laclau és Chantal Mouffe (2001) elmélete a hegemonia fogalmát diszkurzív alapokra helyezi, továbbá a politikai rend kontingens, ideiglenes és vitatott jellegét hangsúlyozza. A megközelítés előnye, hogy „a nép” és „az elit” kategóriáinak konstrukcióját állítja az elemzés középpontjába, ezáltal a populizmus dinamikus, kontextusfüggő politikai gyakorlatként ragadható meg, amely nemcsak a nemzetállamon belüli politikai küzdelmekben, hanem a nemzetközi és szupranacionális hatalmi viszonyok alakításában is lényeges szerepet játszik.

A disszertáció annak feltárására vállalkozik, hogy miként artikulálódik a populizmus interesz és transznacionális formában, azaz hogyan konstruálja „a nép” politikai szubjektumát a nemzetállami kereteket meghaladó politikai térben. A kérdésfelvetés abból a felismerésből indul ki, hogy a populista diskurzusok a liberális demokrácia és a nemzetközi rend válságára, a bizonytalanság tapasztalatára reagálva kínálnak narratívákat és kollektív identitásokat (Ikenberry, 2018). Az ontológiai biztonság elmélete arra világít rá, hogy a geopolitikai átalakulások és a posztdemokratikus kormányzási tendenciák megrendítették a jelentések stabilitását és az identitások folytonosságát, ami kedvező feltételeket teremt a populista közösségképzés számára (Kinnvall–Mitzen, 2020; Mitzen, 2006; Steele, 2008). Ennek megfelelően a kutatási kérdések ezeket az elemzési szinteket, valamint a közöttük működő közvetítő mechanizmusokat vizsgálják.

Az első kutatási kérdés arra irányul, hogy miként jön létre a politikai közösség a populista diskurzusban, vagyis hogyan konstruálódik „a nép” és „az elit” közötti antagonisztikus viszony. A kérdés az ontológiai biztonság problémájához kapcsolódik, mivel a populista közösségképzés a társadalmi bizonytalanság és a jelentések instabilitása közepette kínál egy narratívát, amely iránymutatással szolgál a politikai közösség újrendezéséhez. Ennek folytatásaként a második kérdés azt vizsgálja, hogy ez a politikai alanyiség miként jelenik meg a nemzetén és a nemzetállamon túli dimenzióban, illetve mindez hogyan alakítja át a politikai cselekvés térbeli és normatív koordinátáit. Ekkor az elemzés arra keresi a választ, hogy a populista logika milyen feltételek mellett válik képessé transznacionális kollektív identitások létrehozására.

Miután eddig a diskurzus formális oldala állt előtérben, ezért a következő kutatási kérdések a populista formában artikulálódó tartalomra irányulnak. Egyfelől a posztdemokratikus tendenciák nézőpontjából elemezzük a diskurzusokat, így azt a kérdést tesszük fel, hogy a vizsgált szereplők célja a politikai folyamat demokratizálása, vagy pedig a hatalmi pozíciók megszerzése. A negyedik kutatási kérdés ezzel összefüggésben azt vizsgálja, hogy a politikai mozgalmak és pártok kínálnak-e valamilyen alternatívát a hegemoniájában megrendült liberális nemzetközi renddel szemben, vagy kihívás célja a rend delegitimálása.

A disszertáció empirikus kiindulópontja, hogy a populista projektek eltérő politikai pozíciók mentén, egymással versengő narratívák létrehozásával reagálnak a strukturális válságokra, azonban a jobboldali kezdeményezések láthatóan eredményesebbek a politikai közösségek háttárainak újraértelmezésében. A különböző narratívák eltérő hegemoniateremtő képességének vizsgálatára kevés szisztematikus empirikus elemzés vállalkozott, ezért a bemutatott eseteket mintegy láthatatlan vezérfonallal kapcsolja össze ez a kérdés, amelyre majd az összefoglalásban adok választ.

Módszertani áttekintés

Az empirikus vizsgálat hat, egymással összehasonlítható kvalitatív esettanulmányra épül, amelyek elemzési keretét a fenti kutatási kérdések, illetve a posztstrukturalista diskurzuselemzés eljárásai jelentik. Az esettanulmányok a politikai szereplők válságnarratívájának rekonstruálásával kezdődnek, amelyek feltárják a válság felelőseinek és elszenvedőinek viszonyát, illetve kijelölik a válságból kivezető utakat. A diskurzuselemzés arra törekszik, hogy felszínre hozza a populista logika működését mint politikai közösségképző gyakorlatot, ennek megfelelően az elemzés középpontjában azok a diszkurzív-affektív folyamatok állnak, amelyek révén „a nép” és „az elit” antagonisztikus viszonya létrejön.

Három-három pártot és mozgalmat választottam ki, melyek diskurzusában kiemelkedő szerepe van „a nép” és „az elit” vertikális ellentétének, illetve a nemzetállami keretek meghaladásának. Ezek a szervezetek a politikai spektrum két oldalán helyezkednek el és különböző nemzetközi perspektívával rendelkeznek. A populista bal- és jobboldali megkülönböztetés a disszertációban analitikus eszközként funkcionál annak vizsgálatára, hogy az azonos populista logika különböző diskurzusokkal kombinálva milyen eredményekhez vezet. A hat esettanulmány eltérő régiókat, politikai pozíciókat és szervezeti formákat fed le, közös jellemzőjük azonban, hogy explicit módon törekednek a nemzetállami keretek meghaladására. A populista baloldal esetei közül Hugo Chávez és az ALBA az antiimperialista diskurzus regionális kiterjesztését, a

DiEM25 egy alulról szerveződő, transznacionális európai politikai alany létrehozásának kísérletét, míg Bernie Sanders és a Progresszív Internacionálé a globális politikai szintre irányuló populista mobilizáció korlátait teszik vizsgálhatóvá. A jobboldali populizmus esetei a nacionalista diskurzus eltérő transznacionális mintázatait jelenítik meg: a PEGIDA és a Fortress Europe az etnokulturális határvédelemre épülő alulról szerveződő mobilizáció példái, Donald Trump politikai projektje a nacionalista populizmus nemzetközi referenciává válását, míg Orbán Viktor és a Patrióták Európáért kezdeményezés a szuverenista populizmus európai szupranacionális intézményesülését szemlélteti.

Az empirikus elemzés olyan szövegekre támaszkodik, amelyekben a diszkurzív műveletek explicit módon jelennek meg. A mintavétel eljárásait az időbeli lefedettség és a tematikus változatosság együttesen határozta meg. Az elemzés elsődleges forrásait programadó szövegek, kiáltványok és nyilvános beszédek alkotják, amelyeket interjúk és médiamegjelenések egészítenek ki kontextualizáló jelleggel. A szövegkorpusz összesen 93 dokumentumból áll.

A szövegkorpusz kialakítását követően az empirikus elemzés egymásra épülő lépésekben zajlott. Az alkalmazott módszertani eljárás a diskurzuselmélet nyitott kutatási programjához illeszkedik, amely egy feltáró, valamint egy strukturált analitikus szintet kapcsol össze. Az elemzés első szakaszában Adele Clarke (2005) szituációelemzésére épülő, exploratív adatgenerálási technikát alkalmaztam, amely során rendezetlen szituációs térképeken rögzítettem a diskurzusok valamennyi releváns elemét.

Az elemzés második szakaszában a feltárt elemeket táblázatos formában rendszereztem, Thomas Marttila (2015), illetve Carl Cederström és André Spicer (2014) posztfundacionalista diskurzuselméleti módszertana alapján. Marttila elemzési kategóriái a diszkurzív elemek közötti relációkra, valamint a diszkurzív identitásokra irányulnak, lehetővé téve a diskurzus strukturális mintázatainak és csomópontjainak rekonstruálását. Ezt követően az elemzés a diskurzus affektív dimenzióját vizsgálta a lacani pszichoanalitikus keret felhasználásával (Stavrakais, 1999; Žižek, 1989). Az elemzés célja annak felderítése, hogy miként szerveződnek a diskurzusok a hiány, a vágy és az élvezet köré, illetve milyen fantazmatikus scenáriók teszik lehetővé a politikai azonosulást.

A kutatás főbb eredményei

Az empirikus elemzéseket követően a kutatási kérdések mentén, az ötödik részben történik az esetek összehasonlítása, amelynek célja annak feltárása, hogy a populista logika milyen feltételek mellett válik hegemóniaépítésre alkalmassá a nemzetállami kereteket meghaladó politikai térben.

A populista logika eltérő mintázatai

A populista logika a vizsgált diskurzusokban eltérő módon és eltérő intenzitással érvényesül, ami alapvetően meghatározza a politikai közösség konstrukcióját. Egyfelől megkülönböztethetők azok az esetek, ahol „a nép” és „az elit” szembeállítás a diskurzus elsődleges szervezőeleveként működik, illetve azok, ahol a populista logika csupán kiegészítő szerepet tölt be egy jellemzően etnokulturális vagy civilizációs diskurzus artikulálásában. A különbségek értelmezéséhez nemcsak a határkijelölés formája (a vertikális vagy horizontális logika elsőbbsége), hanem annak affektív intenzitása is meghatározó: az antagonizmus éles barát/ellenség megkülönböztetést hoz létre, míg az agonisztikus politikai megnyilvánulások a konfliktust a politikai mezőn belül tartva nyitottabb, plurális közösséget tesznek lehetővé.

A radikális jobboldali esetekben a populista logika másodlagos és egy etnonacionalista diskurzus kiegészítőjeként működik, miközben a baloldal számára a politikai közösség egysége nem a kirekesztés, hanem az egyenértékűségi lánc kiterjesztése révén jön létre, amely nyitottabb, pluralista politikai alanyt körvonalaz. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a populista diskurzus affektív ereje nem független az antagonizmus intenzitásától. Az azonosulást kísérő affektusok és emóciók a félelem, a düh és sérelmek mozgósításával az egyenértékűségi láncot élesebb mi/ők szembeállítás mentén hozzák létre. Az affektív intenzitás növekedése így együtt jár a politikai tér polarizációjával, mivel az imaginárius közösség egysége csak egy markáns konstitutív külső kizárásán keresztül tartható fenn. A populista narratíva ontológiai biztonságot ígérő ereje tehát ambivalens: miközben erősíti a kollektív cselekvőképesség és összetartozás élményét, egyúttal fokozza az antagonisztikus megosztottságot is, amely a politikai közösség határait merevebbé teszi.

Inter- és transznacionális politikai alany

Az ontológiai biztonság perspektívájából nézve a nemzetállamon túli politikai cselekvés a nemzeti identitás újrarögzítésére irányuló kísérletet jelenti egy tágasabb politikai térben. A populista

diskurzusok ezért sajátos módon egyszerre használják a szuverenitás nyelvét, miközben a politikai cselekvés vektora az állami kereteken túlra mutat, ami alapvető feszültséget hoz létre a politikai alanyiség konstrukciójában.

Az esettanulmányok összevetése alapján kijelenthetjük, hogy a bal- és jobboldali populista diskurzusok eltérő módon kapcsolják össze a nemzetállamon túli politikai alanyiség kérdését az elveszített önazonosság és a cselekvőképesség helyreállításának ígéretével. A progresszív baloldali esetekben a politikai alany elsősorban a demokratikus deficitre adott válaszként jelenik meg, ahol a populista artikuláció a posztdemokratikus kormányzás és a globális hatalmi viszonyok kritikáján keresztül próbálja újraértelmezni a szuverenitás és a politikai részvétel kérdését. A jobboldali diskurzusokban a nemzetállamon túli politikai törekvések nem egy új, transznacionális politikai alany létrehozását, hanem a nemzeti közösség megerősítését és fantazmatikus homogenitásának megőrzését szolgálják. A transznacionális dimenzió itt elsősorban civilizációs keretként jelenik meg, amely a liberális hegemoniával szemben konstruálódik, miközben az ontológiai biztonság ígérete a szuverenitás, a határok és az esszencialista módon felfogott önazonosság védelméhez kapcsolódik. Ezek a politikai projektek azonban az ontológiai biztonság fenyegetettségének folyamatos napirenden tartásában érdekeltek. Ezért a bizonytalanság és a hiány tapasztalata nem átmeneti állapotként jelenik meg, hanem a politikai mozgósítás tartós erőforrásává válik. Az ontológiai biztonság ígérete így paradox módon éppen a biztonság elodázásán keresztül működik: a válság narratív újratermelése biztosítja a politikai közösség affektivitását és az antagonizmus fennmaradását.

A populista artikuláció tartalmi dimenziói: a (poszt)demokrácia kérdése

A bal- és jobboldali diskurzusok tartalma a liberális nemzetközi rend többszintű válságára adott eltérő válaszként értelmezhető, amelyben a demokratikus kormányzás legitimitása, a szuverenitás gyakorlásának lehetőségei és a politikai identitások stabilitása egyaránt megrendült. Míg a populista baloldal a demokratikus részvétel kiterjesztésének és a társadalmi igazságosság helyreállításának ígéretével reagál a posztdemokratikus állapotra, addig a jobboldali populizmus az etnokulturális kirekesztés és a nemzeti határok megerősítésén keresztül kínálja az ontológiai biztonság ígéretét. Utóbbi az ellenhegemón stratégia része, amely nem a demokratikus hiányosságok és a képviseleti szakadék megszüntetésére törekszik, hanem az eliticsere szolgálatában áll (Stewart, 2020; Wojczewski, 2023: 286). E populista projektek azonban nem a bizonytalanság felszámolására, mint inkább annak tartós tematizálására törekszenek, így a válság,

a fenyegetettség és a hiány narratívái a politikai mozgósítás állandó erőforrásaivá válnak, miközben az ontológiai biztonság ígérete folyamatosan elhalasztódik.

Ez a dinamika beleillik a posztdemokratikus tendenciák sorába, amelyekben a politikai részvételt, az alulról szerveződő politikai artikulációt egyre inkább a szimbolikus és identitáspolitikai dimenzió irányába terelik. A populizmus antagonisztikus formái ebben az összefüggésben nem a képviseleti válság alternatívájaként jelenik meg, hanem a posztdemokrácia sajátos részeként: a politikai konfliktusok nem politikai alternatívák közötti választások mentén jönnek létre, hanem kollektív identitások, értékek és életmódbeli különbségek köré rendeződnek. Az identitáspolitika egy történetileg elszenvedett sérelemre épülő identitásra alapozza a politikai pozíciót, melynek következménye, hogy a politika gyakran a sérült identitás fenntartásában válik érdekeltté, miközben a hatalmi viszonyok tényleges átalakítása és a kollektív cselekvés hátterbe szorul (Brown, 1995). A populista jobboldali projektek törekvései ebből következően nem azoknak a sérelmeknek feloldására törekednek, amelyek a narratíváik középpontjában helyezkednek el, hanem azok folyamatos újraartikulálására.

A posztdemokratikus tendenciák a liberális nemzetközi rend válságának egyik szintjeként értelmezhetők. A demokrácia politikai kiüresedésének és a technokrata kormányzás térnyerésének egyaránt van nemzetállami és nemzetközi dimenziója, amelyek együttesen járulnak hozzá a hegemon rend legitimitásának eróziójához. Ebben a kontextusban az ellenhegemón kihívás belülről, elsősorban a populista jobboldali projektek formájában jelenik meg, amelyek a liberális demokrácia belső feszültségeiből kiindulva kísérik meg a nemzetközi politika kereteinek újraírását.

Kihívás a liberális nemzetközi renddel szemben

A liberális nemzetközi rend válsága valamennyi esetben az Egyesült Államok globális hegemóniájának megrendülésével kapcsolódik össze, illetve az eljövendő világrendet multipolárisként tételezik – és úgy tűnik, hogy a liberális narratíva is számol ennek lehetőségével (Ikenberry, 2020; Keohane–Nye, 2025). Ugyanakkor, ahogyan arra Holm (2025) is rámutat, a liberális nemzetközi rend „belső kihívói” – és itt egyértelműen a populista radikális jobboldalt kell megemlítenünk – nem vetnek fel alternatív, „depolitizált” nemzetközi intézményrendszert, a törekvéseik inkább a fennálló rend normáinak és szabályainak szelektív lebontására, az egyes nemzetközi intézményekre ruházott jogkörök visszavételére irányulnak. „Alternatívájuk” nem koherens, hanem egy szuverenista, nacionalista, civilizációs értékekre építő világkép, amely

tagadja a liberális univerzalizmust, de a meglévő intézményekhez (ENSZ, EU, NATO) többnyire pragmatikusan viszonyul. Mindezek fényében a populista kihívás a liberális hegemoniával szemben sajátos kettősséget mutat. Noha ezek a diskurzusok gyakran radikális szakítást ígérnek a fennálló renddel, számos jel utal arra, hogy strukturális, intézményi értelemben vett alternatíva nem körvonalazódik, a szereplők többnyire a fennálló kereteken belül igyekeznek egy ellenhegemón politikai szövetséget felállítani.

Robert W. Cox (1983) szerint a hegemon világrendben a domináns gazdasági és politikai rendhez kötődő *eszmék, normák és a nemzetközi intézmények összhangja* biztosítja a konszenzust, amelyek szabályozzák a kapcsolatokat, legitimálják a fennálló rendet, illetve semlegesítik az ellenhegemón kihívásokat azzal, hogy megreformálják a válságos területek működését. A LIO válsága azonban nem pusztán „relatív visszaesés”, hanem a hegemonia három pillérének megroppanása: a liberális demokrácia mint modell gazdasági teljesítőképessége stagnál, normatív vonzereje meggyengült, miközben a politikai intézményei egyre kevésbé képesek a konszenzust előállítani (Babic, 2020; Crouch, 2020; Stewart, 2020). Gramsci nyomán ezt nem egyszerű átmeneti zavarként, konjunkturális válságként kell felfognunk, hanem a normatív rend felbomlásának tüneteként, ahol az ellenhegemón kihívások egyre nagyobb energiákat köntnek le – és ami ennél még lényegesebb, hogy a korábbi hegemon szereplő, az Egyesült Államok jelenlegi vezetője, Trump elnök ennek a rendnek a legnagyobb ellensége (Keohane–Nye, 2025).

A liberális nemzetközi rend válsága egyelőre nem egy új rend kialakulását, hanem inkább egy hosszan elnyúló átmeneti állapotot vetít elő, amelyben az intézményi és a normatív keretek nyitottá válnak. Ebben az értelemben a LIO nem azért maradhat fent, mert legitim és meggyőző válaszai lennének, hanem mert nincs elképzelhető és széles körben elfogadható alternatívája. A populista jobboldal szerepe ebben a konstellációban nem az új rend artikulálása, hanem a régi *folyamatos destabilizálása*, ami egyben fenntartja azt a válságállapotot, amelyből a „nacionalista internacionálé” politikai tőkét kovácsolhat. Ha viszont az ellenhegemón kihívónak nincs működőképes alternatívája, akkor – Babic (2020) kifejezésével élve – állandósul az *interregnum* állapota.

A legfontosabb következtetések

A doktori értekezést az összefoglalás zárja, amelyben a kutatás legfontosabb empirikus és elméleti következtetéseit foglalom össze, magyarázatot adok a bal- és jobboldali populista projektek eltérő eredményességének kérdésére, valamint kitérek a vizsgálat korlátaira és a további kutatási irányokra is.

A disszertáció problémafelvetése abból indult ki, hogy a populizmus – amely korábban leginkább a nemzetállami politikai mező marginális jelenségeként jelent meg – mára a nemzetközi politikai rend átalakulásának egyik lényeges mechanizmusává vált, ugyanakkor a jelentőségét a közbeszéd gyakran eltúlozza. Egyes populista diskurzusok nemzeteken átívelő politikai alanyokat és ellenségképeket konstruálnak, illetve a pozícióikat kifejezetten a fennálló nemzetközi renddel szemben alakítják ki. Ebből a nézőpontból a populizmus nem csupán a politikai képviselet válságára adott válaszként értelmezhető, hanem a hegemon liberális renddel szembeni kihívás egyik formájaként is.

A kutatási probléma tágabb kontextusát a kétezres évek végének gazdasági és társadalmi válságai adják, amelyek tömegeket mozgósítottak a politikai intézményrendszeren kívül. A 2010-es évek elején kibontakozó rendszerkritikus, populista baloldali kezdeményezések ezen válságokra reagálva kíséreltek meg politikai válaszokat kínálni, ám viszonylag gyorsan intézményesülési korlátokba és kormányzóképeségi problémákba ütköztek. Az évtized második felétől azonban a képviseleti vákuumot egyre inkább a populista jobboldal töltötte ki, amely a társadalmi bizonytalanság tapasztalatát etnikai és identitáspolitikai konfliktusokba fordította át. Jelenleg ez a politikai irányzat jelentős hatalmi pozíciókkal is rendelkezik, míg a baloldali alternatívák már csak nyomokban léteznek. Az empirikus elemzés lezárásaként immár érdemes abból a szempontból vizsgálnunk a kutatási kérdést, hogy miért bizonyult a populista jobboldal hatékonyabbnak a transznacionális politikai alanyiség létrehozásában és a válságértelmezésének terjesztésében.

Ahhoz, hogy a populista szereplők narratívái ellenhegemón értelmezésekké váljanak, nem elég a válságokat értelmezhetővé tenniük, hanem kapcsolódniuk kell a már leülepedett jelentésekhez. Az empirikus vizsgálat egyik legfontosabb tanulsága, hogy *a populista artikuláció nem egyformán képes hegemonizálni a társadalmi követeléseket*, még akkor sem, ha formálisan hasonló logika mentén szerveződik. Az ellenhegemón stratégia sikere nem azon múlik, hogy a populista diskurzus antagonisztikus módon szembeállítja egymással „a nép” és „az elit” üres jelölőit és ehhez több társadalmi követelést sűrít magába, hanem azon, hogy (1) mennyire képes a heterogenitást egy ekvivalencialáncba rendezni, azaz a társadalmi követelések sokféleségét érzékeltetni és egy közös szimbólum által visszatükrözni; illetve (2) mozgásba hozni a politikai közösség közös tudásának részét képező mítoszokat és szimbólumokat, amelyek megteremtik az időbeli folytonosság képzetét.

A kutatás arra is rávilágított, hogy a populizmus nem csupán diszkurzív szervezőelv, hanem az identifikáció sajátos módja, amelyben a politikai közösség egy üres jelölő által strukturálódik. Ez a diszkurzív csomópont projekciós felületként működik, amely lehetővé teszi heterogén

követelések ekvivalencialáncba rendezését. Megállapítottuk, hogy az identifikáció folyamatában az üres jelölő reprezentálja a politikai közösség értékeit, világmagyarázatot kínál, lehetővé teszi, hogy az egyének egymáshoz kapcsolódjanak és egy egész részeként tekintsenek magukra. A populista artikuláció sikerének kulcsa ebből a szempontból nem az, hogy koherens programot produkál, hanem hogy *milyen mértékben képes az affektív energiákat az üres jelölőre irányítani*. A populista logika hatékonysága ebből a nézőpontból nem választható el attól, hogy milyen intenzitással képes megszólítani és magához kötni a szubjektumot.

Nemcsak analitikus szempontból, hanem az empirikus elemzés alapján is meggyőződhetünk róla, hogy a populizmus mint politikai közösségképző logika nem szükségszerűen kötődik a nemzetállami keretekhez, sőt adott esetben kifejezetten azok meghaladására irányulhat. „A nép” populista politikai alanya inter- és transznacionális kontextusban is létrejöhet, amennyiben a diskurzus képes újraértelmezni a politikai közösség határait és referenciapontjait. Ugyanakkor a vizsgálat arra is rávilágít, hogy az ilyen konstrukciók vonzereje és mobilizációs kapacitása jelentős eltéréseket mutat, attól függően, milyen módon viszonyulnak más diskurzusok hegemón jelentésrétegeihez.

Hivatkozások

- Aslanidis, Paris (2017): Avoiding Bias in the Study of Populism. *Chinese Political Science Review*, No. 2, 266–287. <https://doi.org/10.1007/s41111-017-0064-0>
- Babic, Milan (2020): Let's talk about the interregnum: Gramsci and the crisis of the liberal world order. *International Affairs*, Vol. 96, No. 3, 767–786.
- Brown, Wendy (1995): *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton University Press.
- Cederström, Carl–André Spicer (2014): Discourse of the real kind: A post-foundational approach to organizational discourse analysis. *Organization*, Vol. 21, No. 2, 178–205. <https://doi.org/10.1177/1350508412473864>
- Clarke, Adele (2005): *Situational Analysis. Grounded Theory after the Postmodern Turn*. Sage.
- Cox, Robert W. (1983): Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method. *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 12, No. 2, 162–175. <https://doi.org/10.1177/03058298830120020701>
- Crouch, Colin (2020): *Post-Democracy After the Crises*. Polity.

- De Cleen, Benjamin–Yannis Stavrakakis (2017): Distinctions and Articulations: A Discourse Theoretical Framework for the Study of Populism and Nationalism. *Javnost – The Public*, Vol. 24, No. 4, 301–319. <https://doi.org/10.1080/13183222.2017.1330083>
- Holm, Minda (2025): A Postliberal Global Order? Challenge(r)s to the Liberal West. Norwegian Institute of International Affairs. Report 1/25. https://www.nupi.no/content/pdf_preview/29628/file/NUPI_Report_1_2025_Holm.pdf
- Ikenberry, G. John (2018): The end of liberal international order? *International Affairs*, Vol. 94, No. 1, 7–23. <https://doi.org/10.1093/ia/iix241>.
- Ikenberry, G. John (2020): The Next Liberal Order: The Age of Contagion Demands More Internationalism, Not Less. *Foreign Affairs*, Vol. 99, No. 4, 133–142. <https://www.jstor.org/stable/26985688>.
- Keohane, Robert O.–Joseph S. Nye (2025): The End of the Long American Century. *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/united-states/end-long-american-century-trump-keohane-nye>.
- Laclau, Ernesto (2011): *A populista ész*. Noran Libro.
- Laclau, Ernesto–Chantal Mouffe (2001 [1985]): *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. (2nd ed.) Verso.
- Kinnvall, Catarina–Jennifer Mitzen (2020): Anxiety, Fear, and Ontological Security in World Politics: Thinking with and beyond Giddens. *International Theory*, Vol. 12, No. 2, 240–56. <https://doi.org/10.1017/S175297192000010X>.
- Marttila, Thomas (2015): *Post-Foundational Discourse Analysis. From Political Difference to Empirical Research*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137538406>
- McDonnell, Duncan–Annika Werner (2019): *International Populism: The Radical Right in the European Parliament*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197500859.003.0001>
- Mitzen, Jennifer (2006): Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma. *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 3, 341–370. <https://doi.org/10.1177/1354066106067346>
- Rueda, Daniel (2021): Is Populism a Political Strategy? A Critique of an Enduring Approach. *Political Studies*, Vol. 69, No. 2, 167–184. <https://doi.org/10.1177/0032321720962355>
- Stavrakakis, Yannis (1999): *Lacan and the Political*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203006160>
- Steele, Brent J. (2008): *Ontological Security in International Relations Self-Identity and the IR State*. Routledge.

- Stengel, Frank A.–David MacDonald–Dirk Nabers (eds.) (2019): *Populism and World Politics Exploring Inter- and Transnational Dimensions*. Palgrave Macmillan.
- Stewart, Blake (2020): The Rise of Far-Right Civilizationism. *Critical Sociology*, Vol. 46, No, 7-8, 1207–1220. <https://doi.org/10.1177/0896920519894051>
- Verbeek, Bertjan–Andrej Zaslove (2017): Populism and Foreign Policy. In Cristóbal Rovira Kaltwasser–Paul Taggart–Paulina Ochoa Espejo–Pierre Ostiguy (eds.): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford University Press. 384–405. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198803560.013.15>
- Vulović, Marina–Emilia Palonen (2023): Nationalism, populism or peopleism? Clarifying the distinction through a two-dimensional lens. *Nations and Nationalism*, Vol. 29, No.2, 546–561. <https://doi.org/10.1111/nana.12920>
- Wojczewski, Thorsten (2023): *The Inter- and Transnational Politics of Populism. Foreign Policy, Identity and Popular Sovereignty*. Palgrave Macmillan.
- Zeemann, Jan (2019): Populism Beyond the Nation: Exploring Inter- and Transnational Dimensions. In Frank Stengel–David MacDonald–Dirk Nabers (eds.): *Populism and World Politics Exploring Inter- and Transnational Dimensions*. Palgrave MacMillan.
- Zienkowski, Jan–Ruth Breeze (eds.) (2019): *Imagining the Peoples of Europe. Populist discourses across the political spectrum*. John Benjamins Publishing.
- Žižek, Slavoj (1989): *The Sublime Object of Ideology*. Verso.

A doktori értékezés témájához kapcsolódó konferencia-előadások és publikációk

Konferencia-előadások

„Tranzitország Kelet és Nyugat között. Civilizációnizmus a Fidesz diskurzusában”. Az ELTE ÁJK Doktori Iskoláinak Konferenciája, Budapest, 2024. június 7.

„The Bulwark of European Civilization”? Civilizationism in the Discourse of Hungarian Right-wing. 4th Helsinki Conference on Emotions, Populism, and Polarised Politics (HEPP4), Helsinki, 2023. december 12.

„Vállalati hatalom és demokrácia.” Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézet workshopja, Budapest, 2023. március 23.

„Transznacionális populizmus Európában”. Az ELTE ÁJK Doktori Iskoláinak Konferenciája, Budapest, 2022. június 17.

Publikációk

Ferencz Gábor (2025a): Az essexi iskola: Ernesto Laclau diskurzuselmélete. *Themis*, Vol. 23, No. 1, 146–165. <https://doi.org/10.55052/themis.2025.1.147>.

Ferencz Gábor (2025b): A „nemzeti nagyság” Orbán Viktor diskurzusában. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 34, No. 3, 62–83. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2025.3.62>.

Ferencz, Gábor (2022a): Transznacionális populizmus Európában In. Antal Attila (szerk.): *Politikatudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Doktori Iskoláinak konferenciáján*. ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, pp. 18–30.

Ferencz Gábor (2022b): Transznacionalizmus alulról. Két páneurópai mozgalom diskurzusa. *Jogtudományi Közlöny*, Vol. 77. No. 11, 425–432.

Ferencz Gábor (2020): When Democracy Trumps Populism. European and Latin American Lessons for the United States. *Swiss Political Science Review*, Vol. 26, No. 339–341. <https://doi.org/10.1111/spsr.12414>

Ferencz Gábor (2017): Mobilizing on the Extreme Right: Germany, Italy, and the United States. By Manuela Caiani, Donatella della Porta, and Claudius Wagemann. Oxford University Press. *Corvinus Journal of Social Policy and Sociology*, Vol. 8, No. 1, pp. 139–142.

Ferencz, Gábor (2014): Értelmezési keretek a társadalmi mozgalmak vizsgálatában. In Örkény Antal (szerk.): *Kötő-jelek 2014*. ELTE TÁTK Szociológia Doktori Iskola, pp. 65–80.